

AUNIOS

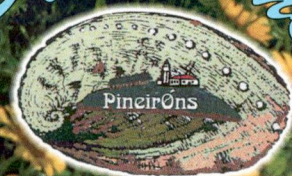
Nº 23

MAIO 2018

20
Aniversario
1998-2018

ASOCIACION CULTURAL

Pineirões

FORTIFICACIÓNS E DEFENSA DA RÍA DE PONTEVEDRA

Por : Ramón Patio Gómez

Dende xa moi cedo as Rías Baixas galegas foron usadas por todo tipo de navíos que surcaban polo océano Atlántico, xa fora para danar as comunicacións dos imperios español e portugués cos seus novos territorios americanos ou para comerciar, seguindo a ruta norte-sur, e viceversa, entre os reinos do norte de Europa coas súas colonias no resto do globo e cos países do Mediterráneo.

As nosas rías foron frecuentadas por numerosos barcos que realizaban campañas de apresamento de navíos mercantes, que regresaban coas riquezas conseguidas en Brasil (os portugueses), nas Indias Occidentais (os españois), nas Indias Orientais (os holandeses) e en África e Asia (os ingleses).

A partir do século XVI só España e Portugal posuíron territorios que podíamos definir como coloniais. Os imperios da península Ibérica defenderon con bastante éxito o monopolio comercial, centrado na Casa de Contratación de Sevilla e na Casa da India en Lisboa, coas terras que ían descubrindo. As costas galegas eran o destino final de moitos navíos á volta das viaxes a América empurrados polos temporais ou por querer realizar contrabando lonxe do control dos portos oficiais. Moitos foron os que utilizaron as malas condicións marítimas como desculpa para a súa chegada ata aquí. Todo iso provocou a aparición, en diferentes zonas da costa, preferentemente entre cabo San Vicente e Fisterra, de barcos franceses, ingleses e holandeses, que se aventuraban a apresiar as embarcacións que mantiñan este comercio. Estes aventureiros eran os corsarios.

Dos primeiros que temos constancia nas costas galegas é dos corsarios sarracenos, tamén coñecidos como mouros, berberiscos ou turcos segundo o período histórico. Provenientes das taifas do sur da península Ibérica e do norte de África eran de relixión musulmá e realizaban as súas razzias na procura de escravos para cobrar rescates por eles ou vendelos nos seus lugares de orixe. A súa aparición ao longo dos séculos, dende o ano 1000 ao século XVII (no 1627 chegaron ata Islandia), mantivo, nos meses de bonanza marítima, os territorios galegos nun continuo sobresalto, afectando non só ao desenvolvemento comercial e económico das localidades costeiras, senón tamén ao desenvolvemento poblacional das mesmas. Hai dúas aparicións destes corsarios islamistas que foron moi sonadas. Unha en 1125, en que foron combatidos polo arcebispo Xelmírez que contratou italianos para facer dúas galeras coas que os atacou na Illa de Ons e logo nos seus propios territorios, e outra en 1617 no que asolaron a ría de Vigo capturando prisioneiros en gran cantidade na península do Morrazo, ante a indefensión das autoridades galegas do momento. Logo estes corsarios foron sendo substituídos pouco a pouco por outros franceses, primeiro bretóns que compaxinaban o comercio do cereal coa toma de presas para compensar a campaña, despois os ingleses e máis tarde polos holandeses, das provincias rebeldes no Flandes do Imperio Español.

Todos os citados utilizaron ao longo do tempo, alternando a súa presenza, as rías galegas e as nosas illas como lugares de fondeo, reparación e augada, actuando sobre as zonas costeiras cando querían proveerse de víveres.

A súa presenza xerou sempre unha grande preocupación nas autoridades do Reino de Galicia, que tiveron que dedicar recursos para formar Armadas que defenderan as costas. Estas flotas de navíos que intentaron limpalas de corsarios, tiveron ocasionais triunfos, pero víronse sempre lastradas por problemas financeiros. A monarquía non destinaba suficiente diñeiro para armar barcos que permanentemente as protexera, senón que soia alugar flotas de particulares por curtos períodos de actuación. É certo que se formaron moitas armadas pero tamén o é que estas finalizaron por estar máis tempo atendendo outros asuntos do Rei en diferentes zonas do imperio que en defender as costas para as que se formaran. Os corsarios desaparecían mentres as Armadas de Galicia estaban por aquí e reaparecían cando estas eran destinadas a outras áreas europeas segundo os intereses reais.

Outra solución ao problema corsario, e tamén á defensa do territorio cando as guerras entre os reinos europeos, era a fortificación das rías mediante a construción de fortes ou baterías en lugares costeiros. Era unha responsabilidade da monarquía española, aínda que ao final eran as propias vilas as que debían preocuparse e soste, con maior frecuencia, a súa propia defensa.

Ao longo do tempo houbo moitos proxectos e propostas para impedir as actuacións de corsarios inimigos, non dos amigos, e a defensa do territorio español ante os ataques navais das armadas estranxeiras. A intención era artillar algúns puntos da costa galega: *“para que estén máis seguros de los moros y piratas que corren aquella costa”*. Coñécense no século XVI e XVII varios destes intentos. En 1521 fixo unha proposta Fernando de Andrade, houbo outra dos arquitectos militares Frantin e Antonelli en 1589, unha de Tiburcio Spanochi en 1604, outra de 1618 de Nodal, logo unha en 1629 con diñeiro que aportaba o Reino de Galicia, outra dos irmáns Gunemberg en 1649, unha máis en 1656 e outra en 1701. Todas estas propostas desgraciadamente nunca se levaron a cabo senón de xeito parcial e inconexa.

Neste traballo fixarémonos en dúas das citadas por ser pouco coñecidas, e quizais inéditas, aténdonos ao área xeográfica da ría de Pontevedra.

A primeira podémola datar en 1618 en base ao que aparece no manuscrito: *“en este puerto se defendieron cuatro navíos de Brasil cargados de azúcar con cuatro piezas que sacaron a tierra de los navíos el año pasado que quemaron en Cangas”*. Esta última frase fai referencia ao asalto dos berberiscos (corsarios de relixión musulmá) que en 1617 atacaron a ría de Vigo e asolaron Cangas.

Na proposta de defensa da ría de Pontevedra comeza pola vila de Portonovo na que propón colocar dúas pezas de artillería de alcance (máis modernas e con maior alcance) que se unirían a outras catro que o consistorio mercara co seu diñeiro e que lles permitiu defenderse ata ese momento de piratas e mouros.

Posible lugar da illa de Tambo onde instalarían as baterías e a ponte levadiza.
Foto: www.turismo.gal.

No porto de Marín propón construír un forte con seis pezas de máis alcance e calibre para defender o fondeadoiro existente ao amparo da illa de Tambo, así como poñer catro canóns na citada illa, nun pequeno fortín, conseguindo dende os dous protexer *“toda la bahía hasta la barra de Pontevedra”*.

É chamativo que non contemple algún tipo de defensa na illa de Ons, cando eran coñecidas as frecuentes presencias de corsarios nela, onde recalaban dende o último terzo do século XVI en gran cantidade ata o punto que o marqués de Cerralbo pedira ao Rei a formación dunha escuadra permanente para expulsalos. Pero non só actuaban ao redor das illas senón que se internaban na ría de Pontevedra sen reparo algún. Así o fixeron en 1605 apresando un navío portugués proveniente de Brasil con azucre, o en 1610 que tomaron fronte a Marín dous

barcos que estaban fondeados, unha carabela portuguesa que viña de Brasil con azucre e mercadorías e unha nave biscaíña cargada con pezas de ferro para Juan Fernández. Baleiráronos e leváronse a nave.

A partir de 1617 e ata 1634 as illas de Ons e Sálvora son empregadas polos berberiscos como bases nas súas campañas anuais, téndose constancia de actuacións importantes por toda a costa galega en 1622, 1625, 1629, 1632, 1633 e 1634. Neste último ano naufragou un barco “turco” no litoral oeste de Ons do que se apresaron 36 mouros que se salvaran de morrer afogados e, oito anos despois, foron recuperados os seus canóns polo corsario español Francisco Zárraga. Neste mesmo ano aínda atacaron por aquí oito naves musulmás.

A partir de 1640, a illa de Ons é o refuxio predilecto dos corsarios franceses. Primeiro dos de Dunkerque e Ostende, que como estaban sendo expulsados das augas do Canal da Mancha fóronse trasladando a esta zona, e logo dos de Saint Malo. Era costume entre eles planificar unha campaña de catro meses cada ano polas nosas costas, así como tamén empregar a ría de Pontevedra para gardar fondeadas as presas que ían facendo para logo levalas todas xuntas a súa volta para Francia. Na década dos sesenta andaban en gran número por aquí, sendo considerado un gran período do curso empurrado en parte polo interese da monarquía española de afundir economicamente á rebelde Portugal.

A outra proposta de fortificación nace dunha inspección, ordenada polo Rei o 5 de outubro de 1700, ás defensas da costa galega, dende a ría de Ferrol ata a desembocadura do río Miño, e polos puntos fortificados situados na fronteira con Portugal ás orelas do río. Con respecto á ría de Pontevedra este detallado informe describe que a ría dende a illa de Ons ata o porto de Marín é unha excelente zona de fondeo para navíos de primeira e segunda, así como di que *“hay una isleta que llaman de Tambo”* na que poden realizar reparacións e carenas ata os barcos máis grandes, recordando que nesta illa houbo *“en la punta que mira a la villa”* unha batería pechada con foso, recomendando refacela colocando unha ponte levadiza

sobre o citado foso. Tamén aconsella reparar os dous pequenos fortes que posuía Marín para así “asegurar la ría” e o porto, onde poden “dar fondo en él máis de cien bajeles que en la mayor tempestad están como si hiciera calmas”.

Referencia que as reparacións necesarias serían de pouco custo pola proximidade de pedra aproveitable. Neste mesmo informe relaciona o material de guerra almacenado na atarazana de Pontevedra entre o que destacan 19 canóns de bronce de diferentes calibres, 656 mosquetes biscaíños, 37 mosquetes milaneses, 82 arcabuces milaneses e 643 arcabuces biscaíños, 346 chuzos, 193 carabinas, 185 pistolas e 8.253 balas de ferro así como chumbo para balería, madeira e destaca a escaseza de pólvora e corda de mecha, así como de artilleiros. Non fai referencia algunha á existencia dunha batería en Portonovo polo que debemos deducir que por estas datas xa non existía.

Unha vez máis non se propoñen, nin describe a súa existencia, defensas na illa de Ons que seguía sendo utilizada máis polos navíos estranxeiros que polos españois.

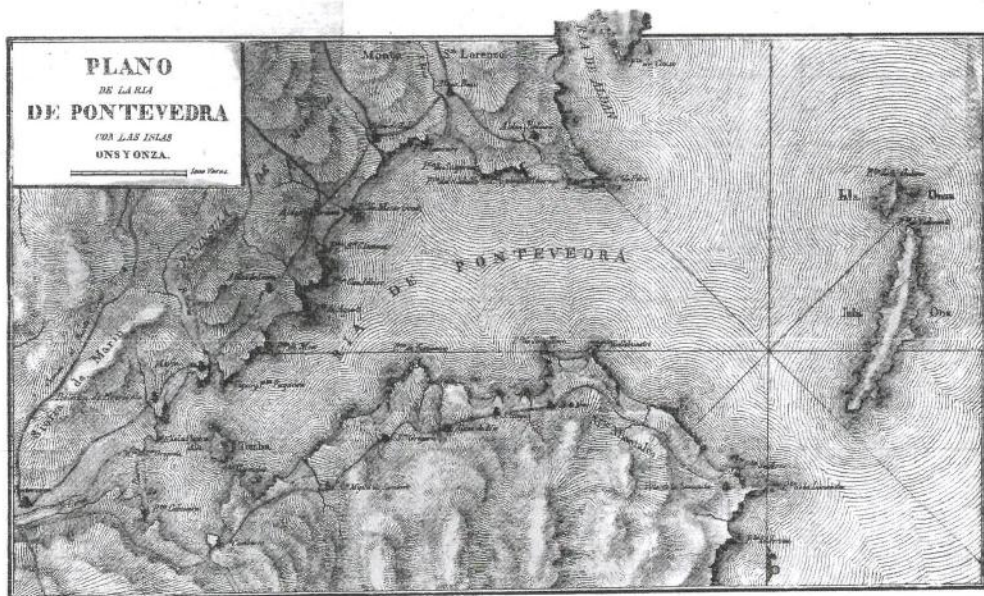
Tanto as illas Cíes como a illa de Ons, aínda que eran territorio galego, estaban illadas e desprotexidas polo que eran usadas impunemente, polas Armadas de guerra estranxeiras e polos navíos corsarios, como bases dende onde realizaban as súas saídas para apresar barcos mercantes e onde descansaban e reparaban sen dificultade nin risco as súas embarcacións.

Para rematar unhas pequena notas sobre os autores dos informes descritos. O primeiro, con toda probabilidade, foi redactado por Gonzalo Nodal antes de setembro de 1618. Este era un dos irmáns Nodales de Pontevedra que a principios do século XVII foron moi recoñecidos e empregados pola monarquía española. As súas expedicións ao estreito de Magallanes en 1618 e 1622 son reflexo da fama que tiñan como navegantes. O Rei Felipe III non só os utilizou para explorar e protexer o paso ao océano Pacífico e a defensa dos territorios de Chile senón que tamén lles solicitou unha proposta para mellorar o derroteiro ata as illas Filipinas a través do novo paso e tamén que informasen sobre como defender algunhas zonas do Caribe.

O segundo informe o asina Antonio Michael de Castro y Cambas, profesor de matemáticas e oficial de artillería que dende o 13 de outubro de 1700 ata o 30 de marzo de 1701 percorreu as costas galegas describindo o estado das defensas e acompañando estas descripcións con planos e debuxos dalgunhas delas. Non só recomenda reparacións e construcións novas senón que tamén calcula o custo económico das mesmas, indicando o número de carros necesarios, a cantidade de pedra e a utilización de milicianos para axudar aos canteiros. Un primeiro informe, incompleto, está datado en xaneiro de 1701.

Fontes:

- Archivo Histórico Nacional. Depósito de Guerra.
- Biblioteca Nacional. Manuscritos. Correspondencia de Diego Sarmiento.
- Historia Compostelana 1950.

Plano do século XIX onde miramos a posición da Illa de Ons con respecto á ría de Pontevedra. Por que non pensarían na instalación de baterías nesta illa?

BAR LONXA
PORTONOVO

Teléf: 986724333

* ALBARIÑO

ESPECIALIDAD
*PESCADITOS *MARISCOS
EL PUERTO. CÓMODA TERRAZA